

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

«Հրապարակ» օրաթերթի խմբագրության դիմումի հիման վրա լրագրողի մուտքը քրեակատարողական հիմնարկ չթույլատրելու հարցի վերաբերյալ

1. Դիմումի հանգամանքները և այդ առնչությամբ իրավասու մարմնի պարզաբանումները

ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանին է հասցեագրվել «Հրապարակ» օրաթերթի խմբագրության դիմումն այն մասին, որ ՀՀ արդարադատության նախարարության «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկ խմբագրության լրագրողի այցի, նրա կողմից այնտեղ լուսանկարահանում և տեսանկարահանում կատարելու խնդրանքը մերժվել է: Ըստ լրատվամիջոցի՝ Քրեակատարողական վարչության կողմից տրամադրվել է հետևյալ պատասխանը. «աշխատանքային ծանրաբեռնվածությունից ելնելով՝ առայժմ հնարավոր չէ բավարարել Ձեր խնդրանքը և «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկում կազմակերպել ֆոտո և վիդեո նկարահանումներ: Նպատահարմարության դեպքում կտեղեկացնենք լրացուցիչ»:

«Հրապարակ» օրաթերթի խմբագրության համոզմամբ՝ այս պատճառաբանությունն անհիմն է և խոչընդոտում է լրատվամիջոցի աշխատանքը:

Դիմումի կապակցությամբ Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմին Արդարադատության նախարարության Քրեակատարողական վարչությունը տրամադրել է պարզաբանում: Համաձայն պարզաբանման՝ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկում գործող գրադարանին, ճաշարանին և հնարավորության դեպքում՝ կալանավորված անձանց պահման պայմաններին ծանոթանալու լրագրողի խնդրանքը չի մերժվել, այլ աշխատանքային գերծանրաբեռնվածությունից ելնելով՝ հնարավոր չի եղել իրականացնել: Ըստ պարզաբանման՝ նախատոնական ուժեղացված ծառայությամբ պայմանավորված՝ լրագրողի մուտքը քրեակատարողական հիմնարկ հնարավոր կլինի իրականացնել ամանորյա տոներից հետո:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմում հարցի կապակցությամբ նախաձեռնվել է իրավական վերլուծություն՝ «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 25-րդ հոդվածին համապատասխան:

Իբրև ելակետային իրավական արժեքներ՝ վերլուծության առանցքը մի կողմից կազմել են լրագրողական գործունեության ազատությունը, տեղեկություններ փնտրելու և ստանալու լրագրողի իրավունքը, իսկ մյուս կողմից՝ պետական պահպանվող հաստատությունում, կոնկրետ դեպքում՝ ազատությունից զրկման վայր հանդիսացող քրեակատարողական հիմնարկում անվտանգության ապահովումը:

Մեթոդաբանական առումով ուսումնասիրությունն իրականացվել է ոլորտի միջազգային իրավական չափանիշների ու փորձի վերհանմամբ, ՀՀ սահմանադրական և օրենսդրական կարգավորումների համադրմամբ: Արդյունքում, նախանշվել են պայմաններ, որոնք Մարդու իրավունքների պաշտպանի համոզմամբ, պետք է կիրառելի լինեն քրեակատարողական հիմնարկ լրագրողի մուտքի հարցը լուծելիս:

2. Լրագրողի աշխատանքին և ազատությունից զրկման վայրերին առնչվող միջազգային փորձն ու չափանիշները

Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 2016 թվականի ապրիլի 13-ի «Լրագրողական գործունեության և լրագրողների ու մամուլի մասնակիցների ապահովության պաշտպանության մասին» թիվ CM/Rec(2016)4[1] հանձնարարականը սահմանում է, որ խոսքի ազատության համար բարենպաստ միջավայրը պետք է ունենա մի շարք առանցքային հատկանիշներ, որոնք համակցության մեջ խոսքի և տեղեկատվության ազատության և ակտիվ հանրային բանավեճերի զարգացման պայմաններ կստեղծեն: Տեղեկություններ ստանալու իրավունքը ներառում է տեղեկությունների հասանելիության իրավունքը: Հասարակությունն իրավունք ունի ստանալու հանրային հետաքրքրություն ներկայացնող տեղեկություններ և գաղափարներ, որոնք լրատվական գործունեություն իրականացնողները խնդիր ունեն

տարածելու: **Տեղեկությունների հավաքագրումը լրագրողական գործունեության կարևոր նախապատրաստական քայլ է և մամուլի ազատության պաշտպանության ենթակա բաղկացուցիչ մասը:** Լրագրողների և մամուլի այլ ներկայացուցիչների մասնակցությունը հանրային իրավաչափ մտահոգության հարցերով հանրային բանավեճերին չպետք է խոչընդոտվի, օրինակ, տեղեկությունը հասանելի դարձնելու միջոցները ծանրաբեռնելով կամ կամայական սահմանափակումներով, որոնք կարող են դառնալ անուղղակի գրաքննության եղանակներ:

Հանձնարարականի՝ հանրային բանավեճին նպաստելու սկզբունքն ամրագրող 30-րդ կետի համաձայն՝ ժողովրդավարական հասարակությունում լրագրողների և լրատվական ոլորտի այլ ներկայացուցիչների անխոչընդոտ գործունեությունն ապահովելու տեսանկյունից Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ վերջիններիս խոսքի ազատությունը պետք է լայնորեն պաշտպանված լինի: Այսպիսի պաշտպանությունը պետք է ընդգրկի նրանց գործունեության հետ գործառույթային կապ ունեցող երաշխիքներ, որոնց թվում առանձնացված են տեղեկատվության աղբյուրի գաղտնիությունը, **լուրերի և տեղեկությունների հավաքման գործընթացի պաշտպանվածությունը**, խմբագրման ու ներկայացման ինքնավարությունը և այլն: Այս սկզբունքը ենթադրում է նաև, որ լրագրողի գործառնական կամ գործառույթային ազատությունները, որոնք ներառում են լուրերը, տեղեկությունների հավաքումը, մշակումն ու տարածումը, անհրաժեշտ են լրագրողի խոսքի ազատությունը գործնական և արդյունավետ դարձնելու համար¹:

Լրատվական գործունեությանն առնչվող միջազգային չափանիշների ուսումնասիրությունը վկայում է, որ դրանք լրագրողի աշխատանքի երաշխիքներ են պարունակում նաև՝ կապված փակ և մասնավորապես՝ պատիժ կատարող կամ կալանքի վայր հանդիսացող հաստատությունների հետ: Մասնավորապես, «Եվրոպական բանտային կանոնների» 90-րդ՝ հանրային իրազեկվածության կանոնի համաձայն՝ կարևոր է, որ հասարակությունը և լրատվամիջոցները տեղյակ լինեն քրեակատարողական հիմնարկների գործունեության մասին: Քրեակատարողական

¹ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016806415d9

հիմնարկների վարչակազմերը պետք է զարգացնեն լավ հարաբերություններ հանրության ու լրատվամիջոցների հետ և նրանց իրազեկեն քրեակատարողական հիմնարկի առօրյա գործունեության մասին: Քրեակատարողական հիմնարկների պետերը պետք է պարբերաբար հանդիպումներ ունենան քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների, այդ թվում՝ հասարակական կազմակերպությունների հետ, և անհրաժեշտության դեպքում ապահովեն նրանց մուտքը հիմնարկ: Լրատվամիջոցները և տեղական համայնքների ներկայացուցիչների այցելությունները պետք է խրախուսվեն՝ միաժամանակ ապահովելով դատապարտյալների մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիությունը²: Կարևոր գործոն է համարվում նաև ազատությունից զրկման վայրի անվտանգությունը:

Այսպիսով, միջազգային իրավաբանությունը վկայում է, որ լրագրողներն ու լրատվության ոլորտի ներկայացուցիչները կարևոր դեր ունեն ժողովրդավարական հասարակությունում հանրային բանավեճերի և որոշումների կայացման գործընթացներում՝ իբրև հանրային կամ սոցիալական դիտորդներ (watchdogs) հանդես գալու և տեղեկատվության ու գաղափարների փոխանակման, դրանց քննարկման ընդհանուր հարթակներ ստեղծելու միջոցով:

Վերը նշվածից բացի, միջազգային չափանիշները բովանդակում են նաև քրեակատարողական համակարգի անվտանգության ապահովման կարևորության վերաբերյալ դրույթներ: Այսպես, Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Եվրոպական բանտային կանոնների մասին» թիվ (2006)2 հանձնարարականի նախաբանում նշվում է, որ ազատագրկման ձևով պատիժներ ի կատար ածելու և դատապարտյալների ուղղման համար **անհրաժեշտ է հաշվի առնել անվտանգության, ապահովության և կարգապահության պահանջները՝ միաժամանակ ապահովելով նաև բանտի այնպիսի պայմաններ, որոնք չեն նսեմացնի մարդու արժանապատվությունը և բովանդակալից զբաղմունքի ու ուղղման ծրագրերի հնարավորություն կընձեռեն դատապարտյալներին՝ այդ կերպ նրանց պատրաստելով հասարակություն վերադարձին:**

² <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae>

Հանձնարարականի 24.12-րդ կանոնի համաձայն՝ ազատագրվածները պետք է մամուլի հետ հաղորդակցվելու հնարավորություն ունենան, քանի դեռ առկա չեն այն արգելելու **ծանրակշիռ պատճառներ անվտանգության և կարգի պահպանության, հանրային շահի կամ տուժողների, այլ դատապարտվածների կամ անձնակազմի պաշտպանության նկատառումներով**³:

Եվրոպայի խորհրդի՝ բանտային կառավարման գրքույկում (Prison Management Booklet) նշվում է, որ անվտանգության հետ կապված հարցերը պետք է առաջնահերթություն ունենան: **Քրեակատարողական հիմնարկների գլխավոր դերակատարությունն անձանց անազատության մեջ պահելն է: Անվտանգությունն է արդյունավետ ռեժիմի զարգացմանն ուղղված միջոցառումների հիմքը: Անվտանգության վերաբերյալ իրազեկվածությունը պետք է առաջնահերթ թիրախ լինի հիմնարկի ողջ վարչակազմի համար՝ անկախ աշխատակիցների գործառույթների ու պարտականությունների բնույթից:**

Քրեակատարողական հիմնարկում անվտանգության ապահովումը ենթադրում է վերապատրաստված անձնակազմ, ֆիզիկական անվտանգության, ընթացակարգային արդյունավետ միջոցառումների ապահովում և դինամիկ հսկողության զարգացում: **Հիմնարկի անվտանգությունը պետք է լինի վարչակազմի հիմնական մտահոգության առարկա**⁴:

Խնդիրը համակողմանի դիտարկելու անհրաժեշտությամբ պայմանավորված՝ ուսումնասիրվել է նաև արտասահմանյան երկրների փորձը:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում առկա են քրեակատարողական հիմնարկների գործունեության նկատմամբ հասարակական վերահսկողության, այդ թվում՝ լրագրողների հետ համագործակցությանն առնչվող մանրամասն կարգավորումներ:

Այսպես, Կալիֆոռնիայում զանգվածային լրատվության հասանելիության վերաբերյալ բանտերի քաղաքականության ու ընթացակարգերի հետ կապված

³ [http://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+\(2006\)+2+on+the+European+Prison+Rules.pdf/e0c900b9-92cd-4dbc-b23e-d662a94f3a96](http://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+(2006)+2+on+the+European+Prison+Rules.pdf/e0c900b9-92cd-4dbc-b23e-d662a94f3a96)

⁴ <https://rm.coe.int/prison-management-booklet-eng/16807185bd>

կարգավորումները սահմանված են Կալիֆոռնիայի կանոնների ակտով (California Code of Regulations): Ակտի 3260-րդ կետի համաձայն՝ հասարակությունն իրավունք և միաժամանակ պարտականություն ունի իմանալու, թե ինչպես է ծավալվում ուղղիչ հիմնարկների գործունեությունը: Միևնույն ժամանակ, անհրաժեշտ է պատշաճ գնահատման ենթարկել բոլոր հանգամանքները՝ հիմնարկի անվտանգությանը սպառնացող վտանգի կամ այնտեղ պահվող անձանց և վարչակազմի մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիությանը միջամտության տեսանկյունից:

Ակտի 3261.1-րդ կետն ամրագրում է, որ զանգվածային լրատվամիջոցի մուտքը հիմնարկ⁵ կարող է իրականացվել միայն հիմնարկի պետի, լրատվական ծառայության կամ այլ իրավասու պաշտոնատար անձի նախնական թույլտվությամբ:

Դրանից բացի, Ակտը կարգավորում է նաև հիմնարկի ներսում լրագրողի գործունեության որոշակի պայմաններ ու սահմանափակումներ: Մասնավորապես, **բոլոր այն դեպքերում, երբ լրատվամիջոցի ներկայացուցչի մուտքը կարող է անմիջական վտանգ ներկայացնել անվտանգությանն ու ապահովությանը կամ հանգեցնել լուրջ գործառնական խնդիրների, հիմնարկի պետը կամ իրավասու պաշտոնատար անձը կարող է մուտքը սահմանափակել կամ որոշակի պայմաններ առաջադրել:** Լրատվամիջոցի ներկայացուցիչները հիմնարկի ներսում կարող են գտնվել վարչակազմի աշխատակցի մշտական հսկողության ներքո, բացառությամբ առանձնազրույցների անցկացման⁶: Դրանից բացի, ԱՄՆ նույն նահանգի Ուղղման և վերականգնման դեպարտամենտի կայքում արդեն իսկ զետեղված են տեղեկություններ այն մասին, որ ձայնագրող կամ տեսանկարահանող սարքեր օգտագործելն արգելվում է⁷:

Նյու Յորքում ուղղիչ հիմնարկների, դրանց գործունեության, աշխատակիցների և այնտեղ պահվող անձանց վերաբերյալ տեղեկատվության հասանելիությունը

⁵ Կալիֆոռնիայի ուղղման և վերականգնման դեպարտամենտին պատկանող հիմնարկները, պայմանագրային հիմնարկներն են բանտերը, հանրային ուղղիչ հիմնարկները, կալանավորվածներին պահելու վայրերը, վերասոցիալականացման հաստատությունները:

⁶ <https://www.spj.org/pdf/prisonaccess/prisonaccess-california.pdf>

⁷ <https://news.cdcr.ca.gov/news-releases/2012/05/24/media-access-to-prisons-and-prisoners/>:

զանգվածային լրատվամիջոցներին կարգավորում է ստացել Ուղղիչ աշխատանքների դեպարտամենտի հրահանգով, որի նախաբանում նշվում է, որ ակտը կոչված է հավասարակշռելու հասարակության անունից տեղեկատվություն ստանալու լրատվամիջոցի իրավունքը և հիմնարկի վարչակազմի և այնտեղ պահվող անձանց իրավունքները: Այն կարգավորում է նաև մի կողմից՝ ուղղիչ հիմնարկներում տիրող իրավիճակի մասին տեղեկացված լինելու, մյուս կողմից՝ հիմնարկում գտնվող անձանց, հիմնարկին կից համայնքների անվտանգության ու ապահովության հարաբերակցությունը:

Նույն հրահանգը հիմք է ընդունում ԱՄՆ Գերագույն դատարանի դատական նախադեպերը, որոնց համաձայն՝ **լրատվամիջոցներն իրավունք չունեն մուտք գործելու ուղղիչ հիմնարկների բնակեցված հատվածները՝ ելնելով պետության կողմից անվտանգությունն ու ապահովությունը պահպանելու իրավաչափ անհրաժեշտությունից:** Ըստ այդմ, հրահանգը ուղղիչ հիմնարկ լրատվամիջոցների մուտքի հետ կապված կարգավորումներ չի նախատեսում: Միևնույն ժամանակ, այն ամրագրում է հասարակական իրազեկվածության ապահովման այնպիսի ընթացակարգեր, ինչպիսիք են՝ մամլո հաղորդագրությունները, հարցազրույցները՝ պահպանելով տեղեկատվության ազատության, անձնական տվյալների պաշտպանության օրենսդրական կարգավորումները:

Հրահանգը կարգավորում է նաև ազատությունից զրկված անձանց հետ լրատվամիջոցների հարցազրույցների կարգը՝ ամրագրելով հիմնարկի պետի և Վարչության լրատվական ծառայության նախնական թույլտվության պահանջ, վերջիններիս կողմից հարցազրույցի անցկացման վայրի որոշման և այլ տարածքներ լրագրողի մուտքի արգելքի մասին դրույթներ⁸:

Մեծ Բրիտանիայի բանտային կանոնների 73-րդ հոդվածի համաձայն՝ անվտանգության և կարգի պահպանման նկատառումներից, հանցագործությունների կանխարգելման և այլ անձանց շահերից ելնելով՝ անձանց մուտքը քրեակատարողական հիմնարկ կամ դատապարտյալին տեսակցելը կարող է արգելվել

⁸ <https://www.spj.org/pdf/prisonaccess/prisonaccess-newyork.pdf>

այն ժամանակահատվածի համար, որն ըստ համապատասխան պաշտոնատար անձի կհամարվի անհրաժեշտ:

Սույն դրույթը չի տարածվում քրեակատարողական հիմնարկի անձնակազմի, դատարանի ներկայացուցչի, իրավախորհրդատուի (ով օրենքի պահանջներին համապատասխան այցելել է հարցաքննության նպատակով) այցերի վրա⁹:

Ինչ վերաբերում է լրագրողների մուտքը քրեակատարողական հիմնարկ թույլատրելու միջազգային պրակտիկային, ապա դրա ուսումնասիրությունը վկայում է, որ այլ երկրներում գործող լրատվամիջոցները նույնպես ունեն քրեակատարողական հաստատություններ մուտք գործելու մասնագիտական իրավաչափ հետաքրքրություն: Օրինակ՝ ըստ «The Guardian» պարբերականի հրապարակման՝ Մեծ Բրիտանիայում արգելվել էր լրագրողների մուտքը քրեակատարողական հիմնարկ: Տվյալ դեպքին ի պատասխան Մեծ Բրիտանիայի Արդարադատության նախարարության լրատվության ծառայությունից հայտնել են, որ առկա չեն համապատասխան ռեսուրսներ գլխավոր ընտրություններից առաջ «The Guardian» պարբերականի լրագրողների այցը քրեակատարողական հիմնարկ կազմակերպելու համար¹⁰: Վերը նշված պարբերականը, սակայն, հայտնում էր, որ նույն ժամանակահատվածում իրականացվել է «Times» և «BBC» լրատվականների ներկայացուցիչների մուտքը քրեակատարողական հիմնարկ:

Ազատությունից զրկման վայրեր լրատվամիջոցների մուտքի հարցերն արդիական են և անընդհատ քննարկման առարկա են նաև լրագրողական միավորումների կամ ընկերությունների կողմից¹¹:

Նկարագրված միջազգային իրավական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ **անկախ կիրառվող օրենսդրական կանոնների ընդհանրությունից կամ դրանց մանրամասն լինելուց՝ քրեակատարողական հաստատություններ լրագրողական գործունեության կազմակերպման հարցում կիրառվում է իրավական բանաձև առ այն, որ անհրաժեշտ է ապահովել այդպիսի հիմնարկի՝**

⁹ <http://www.legislation.gov.uk/uksi/1999/728/contents/made>

¹⁰ <https://www.theguardian.com/society/2015/jun/24/why-moj-scared-journalists-prisons>

¹¹ Օրինակ՝ <https://www.rcfp.org/>

իբրև փակ հաստատության ու պետության առջև դրված կոնկրետ խնդիրներ իրականացնող մարմնի անվտանգության և հասարակության իրազեկված լինելու իրավունքի ու հանրային վերահսկողության պահանջի ողջամիտ հարաբերակցություն:

3. Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը

ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ հոդվածը երաշխավորում է կարծիքն ազատ արտահայտելու յուրաքանչյուրի իրավունքը: Այս իրավունքը ներառում է սեփական կարծիք ունենալու, ինչպես նաև առանց պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների միջամտության և անկախ պետական սահմաններից՝ տեղեկատվության որևէ միջոցով տեղեկություններ ու գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը: Երաշխավորվում է նաև մամուլի, ռադիոյի, հեռուստատեսության և տեղեկատվական այլ միջոցների ազատությունը:

Սահմանադրական այս դրույթն ամրագրում է նաև, որ կարծիքի արտահայտման ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց պատվի ու բարի համբավի և այլ հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Սահմանադրության մեկ այլ՝ 51-րդ հոդվածը երաշխավորում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեության մասին տեղեկություններ ստանալու և փաստաթղթերին ծանոթանալու յուրաքանչյուրի իրավունքը: Հոդվածի 2-րդ մասն ամրագրում է, որ այդ իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրային շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Կարծիքի արտահայտման ազատության բաղկացուցիչ մասը կազմող՝ **տեղեկություններ փնտրելու և ստանալու ազատության** սահմանադրական երաշխիքը կոչված է պաշտպանելու այդ ազատության չարդարացված

սահմանափակումներից և պետության միջամտությունից¹²: Միևնույն ժամանակ, սահմանադրական առանձին դրույթով **տեղեկություններ ստանալու անձի իրավունքի** երաշխավորումն արդեն ենթադրում է ոչ թե պետության պարտավորությունը՝ ձեռնպահ մնալու անհարկի սահմանափակումներից ու միջամտությունից, այլ վերջինիս պարտավորությունը՝ տրամադրելու պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության վերաբերյալ պահանջվող տեղեկությունները:

Վերը նշված իրավունքների՝ սահմանադրական մակարդակում առանձնացումը, դրանց բովանդակությունների հստակեցումը հենց պայմանավորված են սահմանադրական մակարդակով այդ իրավունքների՝ որպես ժողովրդավարության, բաց կառավարման, հանրային իշխանության թափանցիկության և հաշվետվողականության առանցքային տարրերի կարևորության ընդգծման անհրաժեշտությամբ:

«Տեղեկատվության ազատության մասին» օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ *յուրաքանչյուր անձ **իրավունք ունի ծանոթանալու իր փնտրած տեղեկությանը** և (կամ) դա ստանալու նպատակով օրենքով սահմանված կարգով հարցմամբ դիմելու տեղեկատվություն տնօրինողին և ստանալու այդ տեղեկությունը:*

«Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ *լրագրող է լրատվական գործունեություն իրականացնող ֆիզիկական անձը, լրատվական գործունեություն իրականացնողի ներկայացուցիչը, նրա հետ կնքած աշխատանքային կամ այլ պայմանագրի հիման վրա **տեղեկատվություն փնտրողը, հավաքողը, ստացողը, պատրաստողը, խմբագրողը:***

Լրագրողական գործունեության և խոսքի ազատության իրացման երաշխիքներն ամրագրում են ստացել օրենքի 4-րդ հոդվածում, որի 1-ին մասի համաձայն՝ *լրատվական գործունեություն իրականացնողները և լրագրողները գործում են*

¹² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության 2015թ. Սահմանադրության համառոտ պարզաբանումներ, Երևան, 2016, էջ 27:

http://lawlibrary.info/ar/books/giz2016-ar-Brief_explanations_of_Consitution_2016.pdf

ազատորեն՝ իրավահավասարության, օրինականության, խոսքի (արտահայտվելու) ազատության և բազմակարծության սկզբունքների հիման վրա:

Բացի այդ, նույն հոդվածի 4-րդ մասն ամրագրում է լրագրողական գործունեության նկատմամբ գրաքննության, լրատվական գործունեություն իրականացնողի և լրագրողի նկատմամբ տեղեկատվություն տարածելուն կամ դա տարածելուց հրաժարվելուն նպատակաուղղված կամ դրան հանգեցնող հարկադրանքի արգելքը, խտրականության արգելքը և այլն:

«Կառավարության 2006 թվականի օգոստոսի 3-ի «Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայության՝ կալանավորվածներին պահելու վայրերի և ուղղիչ հիմնարկների ներքին կանոնակարգը հաստատելու մասին» N 1543-Ն որոշման 137-րդ և 186-րդ կետերի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ Կանոնակարգը նախատեսում է լրագրողի գործունեությանն առնչվող դրույթներ՝ դատապարտյալի լուսանկարահանման, տեսանկարահանման կամ հարցազրույց անցկացնելու համար վերջինիս համաձայնության և վարչակազմի թույլտվության պահանջների ամրագրմամբ:

«Կառավարության 2004 թվականի մարտի 4-ի N 333-Ն որոշմամբ հաստատված՝ Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման մարմիններում լրագրողների հավատարմագրման օրինակելի կարգն ամրագրում է միայն պետական կառավարման մարմնում լրագրողի հավատարմագրման և պետական մարմնի գործունեության արդյունքների վերաբերյալ տեղեկատվության տրամադրման կազմակերպական հարցեր¹³: Կարգի 18-րդ կետն ամրագրում է, որ *պետական մարմնի միջոցառումներից դուրս լրագրողի այցելությունը պետական մարմին համաձայնեցվում է պետական մարմնի պատասխանատուի հետ: Այդ դեպքում (ինչպես նաև միջոցառումների ժամանակ) լրագրողը պետական մարմին է այցելում հավատարմագրված լրագրողների ցուցակի և անձը հաստատող փաստաթղթի հիման վրա՝ առանց պետական մարմնի տարածք մուտքի անցագրի:*

¹³ <http://www.gov.am/am/accreditation/>

4. ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի իրավական գնահատականը և եզրահանգումները

Ազատությունից զրկման վայրերի հետ կապված՝ լրագրողական գործունեության, այդ թվում՝ տեղեկություններ փնտրելու և ստանալու ազատության երաշխավորման առնչությամբ ՀՀ օրենսդրությունն ամրագրում է ընդհանուր բնույթի կանոններ: Այսինքն՝ այդ վայրերում, իսկ կոնկրետ դեպքում՝ քրեակատարողական հիմնարկներում լրագրողական աշխատանքի կազմակերպման հատուկ ընթացակարգեր, այդ հաստատությունների հետ փոխհարաբերության հատուկ կանոններ օրենսդրական մակարդակում առկա չեն:

Նման պայմաններում խոսքի ազատության և, մասնավորապես, «Հրապարակ» օրաթերթի լրագրողական գործունեության ազատության ապահովման ու պետական մարմնի համարժեք պարտականության հարցերը պետք է դիտարկել հիմնական իրավունքների երաշխավորման սահմանադրաիրավական սկզբունքների համատեքստում՝ հիմք ընդունելով միջազգային իրավական մոտեցումները:

Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասն ամրագրում է, որ հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք: Սահմանադրական այս երաշխիքը ենթադրում է, որ պետությունն իր բոլոր դրսևորման ձևերով կաշկանդված պետք է լինի հիմնական իրավունքներով¹⁴: Սահմանադրական այս դրույթի ուժով որպես անմիջականորեն գործող իրավունքներ՝ կարծիքի արտահայտման ազատության և տեղեկություններ ստանալու իրավունքի իրավական բովանդակությունը կանխորոշվում է իրավական որոշակիության, համաչափության, միջազգային իրավական պրակտիկայի հաշվառման սկզբունքներով:

¹⁴ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության 2015թ. Սահմանադրության համառոտ պարզաբանումներ, Երևան, 2016, էջ 27:

http://lawlibrary.info/ar/books/giz2016-ar-Brief_explanations_of_Consitution_2016.pdf

Սահմանադրության՝ իրավական որոշակիության սկզբունքն ամրագրող 79-րդ հոդվածի համաձայն՝ *հիմնական իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ:*

Սահմանադրության 81-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ *հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ Սահմանադրությունում ամրագրված դրույթները մեկնաբանելիս հաշվի է առնվում Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան:*

Ասվածի հաշվառմամբ, ստացվում է՝ կոնկրետ իրավիճակում որոշում կայացնող մարմինն օրենսդրական մակարդակում ունի լայն հայեցողություն: Դրանով հանդերձ, յուրաքանչյուր որոշում դրա հասցեատիրոջ, կոնկրետ դեպքում՝ լրագրողի համար պետք է լինի բավարար կանխատեսելի և որոշակի, ինչն էլ ենթադրում է գործնականում այդ որոշման իրավական և փաստական հիմնավորվածության պահանջ:

Միևնույն ժամանակ, պետք է հաշվի առնել, որ քրեակատարողական հիմնարկներն ազատությունից զրկման վայրեր են, այսինքն՝ այդ իմաստով փակ հաստատություններ են, որտեղ պահվում են ենթադրյալ հանցանք կատարելու մեջ մեղադրվող կամ այդ հանցանքը կատարելու համար մեղավոր ճանաչված և հասարակության համար որոշակի վտանգ ներկայացնող անձինք: **Հետևաբար, քրեակատարողական հիմնարկների բնականոն աշխատանքը, այնտեղ գտնվող անձանց անվտանգությունն ինքնին կարող են արդարացված հիմք լինել՝ սահմանափակելու այդ հիմնարկների գործունեության հրապարակայնությունը և սահմանելու հասարակական վերահսկողության առանձնահատուկ ընթացակարգեր:**

Կոնկրետ իրավիճակում ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական վարչության՝ «Հրապարակ» օրաթերթի խմբագրությանն ուղղված պատասխանով լրագրողի խնդրանքը մերժվել է, և մերժման հիմքում դրվել է «աշխատանքային ծանրաբեռնվածությունից ելնելով» ընդհանրական բնույթի ձևակերպումը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի գնահատմամբ, նման մերժումը չի արտահայտում լրագրողի՝ տեղեկություններ ստանալու ազատության և քրեակատարողական հիմնարկի բնականոն գործունեության միջև արդարացի հավասարակշռության արդյունքը: Սա նշանակում է, որ անգամ քրեակատարողական հիմնարկի անվտանգության, ազատությունից զրկված անձանց մասնավոր կյանքի ապահովման արդարացվածության պայմաններում պետական մարմնի այսպիսի ընդհանրական մերժումը ողջամտորեն կարող է ոչ հիմնավոր լինելու տպավորություն ստեղծել:

Ավելին, Մարդու իրավունքների պաշտպանի աջակցությունն ստանալու «Հրապարակ» օրաթերթի խմբագրության դիմումն ինքնին վկայում է, որ Քրեակատարողական ծառայության կողմից լրագրողի խնդրանքի մերժումը՝ պայմանավորված աշխատանքային ծանրաբեռնվածությամբ, ընկալվել է ոչ այնքան իբրև քրեակատարողական հիմնարկ իր մուտքն այդ պահին կազմակերպելու՝ հիմնավոր պատճառով անհնարինության, որքան իր մասնագիտական գործունեությունը խոչընդոտելու արդյունք: **Նման ընդհանրական պատասխանի դեպքում լրագրողն ուներ դա իր աշխատանքի խոչընդոտ ընկալելու ողջամիտ հիմքեր:**

Այս առումով, Մարդու իրավունքների պաշտպանը հարկ է համարում ընդգծել, որ պետական մարմինների հանրային-իրավական վարքագիծը, այդ թվում՝ քաղաքացի-պետական մարմին փոխգործակցության շրջանակներում, պետք է ունենա բավարար թափանցիկություն այն առավելագույն սահմաններում, որ չխոչընդոտի այդ մարմնի առջև դրված խնդիրների լուծմանը:

Կարևոր է նաև նկատի ունենալ, որ պետական մարմինների աշխատանքի նկատմամբ հանրային վստահությունը մեծապես պայմանավորված է ոչ միայն այդ

մարմինների գործողությունների օրինականությամբ, այլև հասարակության առջև նրանց հաշվետվողականության աստիճանով: Սա իր հերթին առաջ է բերում արդարացված պահանջ, որ պետական մարմնի որոշումը, գործողությունը կամ անգործությունը պետք է լինի բավարար որոշակի և համոզիչ հենց քաղաքացու ընկալման տեսանկյունից:

Իրականում, Քրեակատարողական վարչության՝ լրագրողին ուղղված պատասխանը պետք է բովանդակեր տեղեկություններ, որոնք ողջամտորեն կվկայեին, որ, ասենք, քրեակատարողական հիմնարկի շենքում լրագրողի աշխատանքը կազմակերպելու նպատակով ռեսուրսների առանձնացումը տվյալ պահին չէր կարող իրականացվել կամ այդ աշխատանքը կոնկրետ ժամանակահատվածում կարող էր խաթարել ազատությունից զրկման վայրի անվտանգությունը կամ խախտել այլոց իրավունքները: Պետական մարմնի՝ «Հրապարակ» օրաթերթի խմբագրությանն ուղղված պատասխանում առկա չեն նաև խոչընդոտող հանգամանքների վերացման դեպքում լրագրողի խնդրանքը բավարարելու հնարավորության և ժամանակի վերաբերյալ կոնկրետ տեղեկություններ: Այդպիսիք պետք է լինեին՝ չբավարարվելով միայն «նպատակահարմարության դեպքում լրացուցիչ տեղեկացնելու» խոստումով:

Այսպիսով, ուսումնասիրության արդյունքները հնարավորություն են տվել ձևավորել հետևյալ եզրահանգումները՝

- ցանկացած պետական գործառույթի իրականացման վերջնական հասցեատերը հասարակությունն է, որի յուրաքանչյուր անդամ պետք է հնարավորություն ունենա հետևելու այդ գործառույթի իրականացմանը՝ դրա վերաբերյալ սեփական պատկերացումները կամ գնահատականը ձևավորելու նպատակով.

- հասարակական այդպիսի վերահսկողությունը կարող է արդյունավետ լինել, միայն եթե պետական մարմիններից յուրաքանչյուրը գործում է բավարար թափանցիկության և հաշվետվողականության սկզբունքների պահպանմամբ՝ իր առջև դրված խնդիրներին համապատասխան.

- ըստ այդմ, պետական մարմնին հասցեագրված քաղաքացու ցանկացած դիմում կամ բողոք պետք է ստանա պատշաճ արձագանք: Առավել ուշադրության է արժանի

այն, երբ պետական մարմինն դիմում է ներկայացվում լրագրողական մասնագիտական գործունեության շրջանակներում.

- լրագրողական մասնագիտական անխոչընդոտ աշխատանքն ունի հանրային կարևորություն: Օրենքին համապատասխան և բարեխիղճ գործելու լրագրողի բարձր պատասխանատվությունն ու կոչումը պայմանավորում են պետության ներկայացուցչի պարտականությունն առաջնորդվելու լրագրողի օրինավորության, նրա բարեխիղճության ու ազնվության կանխավարկածով.

- վերը նշվածով հանդերձ, քրեակատարողական հիմնարկներն ապահովում են հանցավորության կանխարգելման ու դրա դեմ պայքարի պետական գործառույթի կարևոր բաղադրիչներից մեկը՝ ազատությունից զրկված անձանց նախնական կալանքի տակ պահելու կամ նրանց պատժի կատարման ապահովումը: Այս առումով, քրեակատարողական հիմնարկները խնդիր ունեն երաշխավորելու անվտանգությունն այդ վայրերում, որտեղ պահվում են քրեական օրենքով նախատեսված հանրորեն վտանգավոր արարք կատարած կամ այդպիսի արարք կատարելու մեջ մեղադրվող անձինք: Սրանով հանդերձ, քրեակատարողական հիմնարկն ինքնին պետք է անվտանգ տարածք լինի այնտեղ գտնվող յուրաքանչյուր անձի՝ կալանավորվածի կամ դատապարտվածի, հիմնարկի անձնակազմի, ինչպես նաև այցելուների համար: Քրեակատարողական հիմնարկների առջև դրված այս խնդիրներն են, որ արդարացնում են դրանց գործունեության հրապարակայնության սահմանափակումները և հասարակական վերահսկողության առանձնահատկությունները.

- քրեակատարողական հիմնարկում կամ ազատությունից զրկման այլ վայրում լրագրողի աշխատանքի կազմակերպման հատուկ կանոններ ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված չեն: Նմանատիպ իրավիճակներում թե՛ պետական մարմնի վարքագծի հստակությունը լրագրողի համար, թե՛ լրագրողական գործունեության կազմակերպումը՝ առանց քրեակատարողական հիմնարկի անվտանգությունն ու բնականոն աշխատանքը խաթարելու, այլոց մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիությունը խախտելու, կարող են ամբողջությամբ ապահովվել այդպիսի հատուկ կանոնների

նախատեսման պայմաններում՝ միջազգային առաջադեմ փորձի հաշվառմամբ: Սա նաև կապահովի որոշակիություն թե՛ պետական մարմնի, թե՛ լրագրողների համար:

- կոնկրետ իրավիճակի առնչությամբ, «Հրապարակ» օրաթերթի խմբագրության դիմումին Քրեակատարողական ծառայության պատասխան մերժումն անընդունելի է, քանի որ այն չի պարունակում սույն իրավական վերլուծության մեջ նշված կոնկրետ տեղեկություններ:

- այդպիսի ընդհանրական պատասխանով լրագրողի համար չի ապահովվել հստակություն՝ պատկերացնելու, թե իր խնդրանքի մերժման հիմքում ընկած ի՞նչ հստակ հանգամանքներ էին առկա, ե՞րբ և ի՞նչ պայմաններում հնարավոր կլինի իր խնդրանքը բավարարել:

Հայաստանի Հանրապետության

մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմ